

АНАМАСТЫЧНАЯ ПРАСТОРА БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРНАЙ КАЗКІ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ТВОРАЎ С. ДАВІДОВІЧА)

А. В. Бірукова

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, г. Мінск;

anastasiya-biryukova-01@mail.ru

навук. кір. – С. М. Якуба, канд. пед. нав., дац.

Артыкул прысвечаны актуальнай для сучаснага беларускага мовазнаўства праблеме, што адпавядае перспектыўнаму напрамку лінгвістычных даследаванняў – вывучэнню анамастычнай прасторы твораў беларускіх пісьменнікаў. Навуковая навізна артыкула заключаецца ў тым, што ўпершыню ў беларускім мовазнаўстве аб’ектам спецыяльнага даследавання стала анамастычная прастора казак С. Давідовіча. У артыкуле ставілася за мэту даследаваць онімы ў казках С. Давідовіча ў функцыянальна-семантычным аспекце. У выніку даследавання анамастычнай прасторы казак С. Давідовіча вызначана тыпалогія паэтонімаў у літаратурных казках пісьменніка і абгрунтавана залежнасць выбару анамастычнай адзінкі ад светаўспрымання аўтара і сацыякультурнага зместу створанай ім казкі.

Ключавыя словы: літаратурная казка; аўтарская казка; анамастычная прастора; анамастычная лексіка; онім; паэтонім; функцыянальна-семантычная характарыстыка.

Літаратурная казка, якая кваліфікуецца як «аўтарскі, мастацкі праявіны ці паэтычны твор, заснаваны на фальклорных прынцыпах ці цалкам арыгінальны; твор пераважна фантастычны, чарадзейны, што малюе прыгоды выдуманых або традыцыйных казачных герояў і ў большасці выпадкаў арыентаваны на дзяцей» [1, с. 234], займае значнае месца ў творчасці С. Давідовіча. У адлюстраванні казачнага свету, раскрыцці вобразаў казачных персанажаў вялікую ролю адыгрываюць уласныя назвы, што складаюць анамастычную прастору твораў пісьменніка. Пад анамастычнай прасторай казкі мы разумеем сукупнасць уласных імён, якія ўжываюцца для намінацыі рэальных і прыдуманых аб’ектаў. У якасці ўніверсальнага тэрміна, што суадносіцца з усімі тыпамі ўласных імён, пададзеных у мастацкіх тэкстах розных жанраў, выкарыстоўваецца тэрмін *паэтонім* – «імя ў мастацкай літаратуры, якое мае ў мове твора, акрамя намінатывнай, характарыстычную, стылістычную і ідэалагічную функцыі» [2, с. 126].

Анамастычная прастора казак С. Давідовіча прадстаўлена рознымі тыпамі паэтонімаў (антрапонімамі, заонімамі, тапонімамі, міфонімамі, касмонімамі, хранонімамі і інш.) і налічвае 405 уласных назваў [3]. Даследаванне паэтонімаў у функцыянальна-семантычным аспекце з улікам класіфікацыі, прапанаванай В. Г. Гарбачовай, дае падставы сцвярджаць, што анамастычная прастора казак С. Давідовіча пададзена

нейтральнымі, ускоснагаваркімі, прамагаваркімі, схаванагаваркімі і інтэртэкстуальнымі онімамі [4].

Найбольшай колькасцю найменняў у анамастычнай прасторы казак С. Давідовіча вызначаюцца **прамагаваркія паэтонімы** (прадстаўлены 147 адзінкамі, што складае 37% ад агульнай колькасці фактычнага матэрыялу). Да прамагаваркіх адносяцца паэтонімы, якія даюць непасрэдную рацыянальна-лагічную характарыстыку носбітам уласных імён, што абумоўлена мэтанакіраванасцю аўтарскай казкі, арыентаванай у першую чаргу на маленькага чытача. Прамагаваркія імёны маюць празрыстую ўтваральную аснову. У кантэксце твора ім уласціва прамая, адназначная і разам з тым экспрэсіўная семантыка, відавочная стылістычная маркіраванасць.

У выніку даследавання былі вылучаны прамагаваркія паэтонімы, якія падкрэсліваюць пэўныя асаблівасці казачнага персанажа: знешнія якасці (*Лесавічок-зялёны бачок, Прыгожык, Святлянка, Чарнушка, Вушасцік, Віславушык, Калабок*), характар (*Абыякавіч, Вадзік-гадзік, Лагожык, Рупліўчык, Стукалаў; Баязлівец, Дасціпнік, Памярковец, Цюхця, Памаўза, Муха-весьлуха, Цап, Хват, Цява*), здольнасці (*Таленавіцік, Волат, Вялікадзівос*), месца жыхарства (*Белавежык, Заслаўлік, Налібочык, Нарачанік, Нясвіжык, Нямонік, Салігорык, Плынька*), дзейнасць (*Гаспадар, Чараўніца, Служык*) і іншыя.

Да прамагаваркіх паэтонімаў таксама адносяцца заонімы, якія суадносяцца з апелятывамі і непасрэдна ўказваюць на персанажаў казкі (*Асёл, Барсук, Бусел, Бык, Жаба, Заяц, Дзяцел, Кракадзіл* і інш.).

Нейтральныя онімы (прадстаўлены 103 паэтонімамі, што складае 25% ад агульнай колькасці анамастычных назваў) – гэта афіцыйныя найменні ўласных асабовых імён і назвы рэальных тапонімаў. Семантыка нейтральных онімаў, іх этымалогія, магчымыя гукавыя асацыяцыі не перадаюць чытачу ніякай дакладнай інфармацыі адносна аб'екта намінацыі: *Алег, Алесь, Дзям'ян, Лявонцій, Стэфанія, Яўсей; Белавежская пушча, Берлін, Індыя, Магілёўшчына, Мінск, Свіцязь* і інш.

У групу **ўскоснагаваркіх** паэтонімаў (пададзены 101 анамастычным найменнем, што складае 24,5% ад агульнай колькасці паэтонімаў) уваходзяць онімы, якія прадстаўлены: 1) неафіцыйнымі формамі імён, што выкарыстоўваюцца для наймення асоб (*Алежка, Ганначка, Юрасік*) і жывёл (*Кеша, Кузя, Піма*); 2) створанымі аўтарам і стылізаванымі пад замежныя найменні словамі (*Клырст, племя Аракчытанулоктэра*); 3) асацыятыўнымі онімамі, матываванымі адпаведнымі апелятывамі (*Бычэчак, Пеўнік, Каток*); 4) імёнамі, якія адлюстроўваюць пэўны этнакаларыт (*цар Кір, Адам Міцкевіч, Максім Багдановіч, Паленаў, Сяргей Ясенін, Юрый Гагарын, Ян Чачот, Янка Купала*).

Найменні апошняй групы адносяцца да так званых прэцэдэнтных уласных імён, якія з’яўляюцца часткай фонавых ведаў, выступаюць у якасці маркераў нацыянальна-культурнай прыналежнасці і здольныя функцыяваць у якасці згорнутага нацыянальна-культурнага тэксту.

Схаванагаркія онімы, прадстаўленыя ў казках С. Давідовіча (пададзены 5 анамастычнымі назвамі, што складае 1,5% ад агульнай колькасці паэтонімаў), атрымліваюць сваё семантычнае напаўненне за кошт актуалізацыі этымалагічнага значэння. Напрыклад, імя *Ева* этымалагічна паходзіць ад яўрэйскага *Хава* ў значэнні ‘жыццё, тая, якая жыве, тая, якая дае жыццё’ [5, с. 84], таму С. Давідовіч уводзіць менавіта гэта імя ў якасці наймення чарговага (па сюжэце казкі) першачалавека. Да групы схаванагаваркіх адносяцца і некаторыя аўтарскія паэтонімы, што расшыфроўваюцца самім пісьменнікам у змесце казкі: *Kisatc* – гэта імя іншапланецяніна, якое ў адваротным парадку чытаецца як *Стасік*.

Адзначаючы асаблівасці анамастычнай прасторы аўтарскіх казак С. Давідовіча, варта падкрэсліць іх сувязь з фальклорнымі матывамі і сюжэтамі беларускіх народных казак, казак народаў свету, літаратурнымі казкамі і іншымі творамі сусветна вядомых пісьменнікаў. Перанесеныя з іншых твораў імёны ў большасці выпадкаў прадстаўлены **інтэртэкстуальнымі** паэтонімамі без змянення семантычнай структуры (пададзены 49 анамастычнымі адзінкамі, што складае 12% ад агульнай колькасці онімаў). Сярод перанесеных уласных імён сустракаем назвы персанажаў беларускіх народных казак (*Каваль-Вярнідуб*, *Несцерка*), рускіх народных казак (*Змей Гарынавіч*, *Мааша*), казак краін Усходу (*Хаджа Насрэдзін*), літаратурных казак (*Залатая Рыбка*, *Снягурка*).

Частка інтэртэкстуальных паэтонімаў перанесена ў казкі С. Давідовіча з міфаў (*Афрадзіта*, *Пярун*, *Лесавік*) і розных твораў мастацкай літаратуры (*Асёл*, *Багацей*, *Варона*, *Мартышка*, *Паэт*, *Салавей*, *Свіння*, *Слон*, *Страказа* – персанажы баск І. А. Крылова; *Рабінзон*, *Шэрлак Холмс* – героі твораў Д. Дэфо і А. Конан Дойла).

Такім чынам, у анамастычнай прасторы казак рэальныя, створаныя аўтарам і перанесеныя з іншых твораў паэтонімы цесна ўзаемадзеінуюць, дапаўняючы адзін аднаго. Онімы з’яўляюцца адлюстраваннем аўтарскага светабачання, выконваюць стылістычную і экспрэсіўную функцыі, садзейнічаюць актуалізацыі патэнцыяльных уласцівасцей тэксту, разуменню гісторыка-філасофскага і сацыякультурнага зместу літаратурнай казкі.

Бібліяграфічныя спасылкі:

1. Брауде Л. Ю. Из истории понятия «Литературная сказка» // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. 1977. Т. 36, № 3. С. 71–268.

2. *Подольская Н. В.* Словарь русской ономастической терминологии. Москва : Наука, 1978.
3. *Давідовіч С. Ф.* Збор твораў у 5 т. Мінск: Беларускі рэспубліканскі літаратурны фонд, 2017. Т. 5 : Казкі. Прыгоды.
4. *Горбачева О. Г.* Ономастическое пространство русских народных и авторских сказок : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Брянский государственный университет им. И. Г. Петровского. Орел, 2008.
5. *Усціновіч А. К.* Слоўнік асабовых уласных імён. Мінск : Літаратура і Мастацтва, 2011.